

A r t u r K o s e c k i

O „inżynieryjnym” podejściu Rudolfa Carnapa do filozofii: metoda eksplikacji

Słowa kluczowe: *abolicjonizm, ameliorytywność, R. Carnap, eksplikacja, inżynieria pojęciowa*

Wprowadzenie

W filozofii języka oraz refleksji nad metodologią filozoficzną można ostatnio zaobserwować wzrost zainteresowania tak zwaną inżynierią pojęciową (Cappelen 2018; Cappelen, Plunkett 2020)¹. Główną motywacją filozofów angażujących się w ten obszar rozważań jest podkreślenie, że pojęcia stosowane w życiu codziennym lub w nauce mogą okazać się wadliwe lub nie spełniać naszych oczekiwań. W takich przypadkach ich rewizja, zastąpienie lub całkowite usunięcie z naszych schematów pojęciowych stają się nieuniknione.

Filozofowie skupieni w swoich badaniach na inżynierii pojęciowej często powołują się na Rudolfa Carnapa (1945, 1947/2006, 1950/1962) i jego metodę eksplikacji, uznając go za jednego z prekursorów tego obszaru rozważań². W literaturze dotyczącej filozofii Carnapa znajdujemy interpretacje ukazujące go jako „inżyniera pojęciowego” (Creath 1991; Creath 2009; Carus 2007), a sam Carnap pisał o „problemach inżynieryjnych” (Carnap 1947/2007,

Artur Kosecki, Uniwersytet Szczeciński, Instytut Filozofii i Kognitywistyki, ul. Krakowska 71–79, 71-017 Szczecin; e-mail: artur.kosecki@usz.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3486-9404.

¹ O rozwoju inżynierii pojęciowej, także w kontekście rozważań praktycznych, może świadczyć praca zbiorowa pod redakcją Jane Gatley i Christiana Norefalka *Conceptual Engineering in Education* (2024). Książka poświęcona jest zastosowaniu ram opracowanych w inżynierii pojęciowej do pojęć używanych w edukacji.

² Na przykład Herman Cappelen (2018, s. 11–12).

s. 248)³. Niniejszy artykuł ma na celu omówienie tych interpretacji i metody eksplikacji, aby następnie zaprezentować program niemieckiego filozofa jako projekt w obszarze inżynierii pojęciowej.

Artykuł podzielony jest na pięć części. W pierwszej, będącej wstępem do dalszych rozważań, opisuję inżynierię pojęciową, przedstawiam jej cele, genezę oraz krótko omawiam wybrane projekty. Podkreślam również za Hermanem Cappelenem i Davidem Plunkettem (2020), że inżynieria pojęciowa nie jest zjawiskiem nowym w filozofii analitycznej, lecz znaczna część tej ostatniej miała charakter inżynieryjny. W drugiej części omawiam interpretacje ukazujące Carnapa jako inżyniera pojęciowego, zwracając szczególną uwagę na prace Richarda Creatha (1991, 2009) oraz André Carusa (2007). W części trzeciej analizuję Carnapa metodę eksplikacji, podkreślając następnie w części czwartej potrzebę modyfikacji przedstawionych przez niego warunków adekwatnej eksplikacji. W tym celu odwołuję się do artykułów Petera F. Strawsona (1963) oraz Catariny Dutilh Novaes i Ericha H. Recka (2017). W części piątej przedstawiam program filozoficzny Carnapa, opracowany przez Creatha (2009) jako projekt w ramach inżynierii pojęciowej. Porównuję go z projektem amelioratywnym Sally Haslanger (2000, 2004), przy czym pomocny w tej analizie porównawczej staje się artykuł Novaes (2020). Następnie zestawiam ten program ze stanowiskiem abolicjonizmu Cappelena (2023).

1. Inżynieria pojęciowa: cele, geneza, historia

Manuel Gustavo Isaac, Steffen Koch i Ryand Nefdt w artykule *Conceptual Engineering: A Road Map to Practice* opisują pracę w ramach inżynierii pojęciowej jako proces obejmujący kilka etapów, który ma charakteryzować się nieliniowością i iteracyjnością (Isaac, Koch, Nefdt 2022, s. 2–4). Proces ten ma obejmować opis (ang. *description*), ocenę (ang. *evaluation*), ulepszenie (ang. *improvement*) oraz implementację (ang. *implementation*) rozważanego pojęcia (Isaac, Koch, Nefdt 2022, s. 4). Natomiast wspomniana nieliniowość i iteracyjność procesu wynikają z filozoficznej potrzeby ciągłego testowania pojęcia oraz ewentualnej jego rewizji w odpowiedzi na możliwą krytykę⁴, przez co konieczny staje się powrót do wcześniejszego etapu pracy nad rozważanym

³ Zob. artykuł przeglądowy o literaturze na temat inżynierii pojęciowej i metody eksplikacji (Kosecki 2022).

⁴ Filozofowie, w ramach krytyki przedstawionego rezultatu rewizji pojęciowej, mogą wskazywać kontrprzykłady, które nie są uwzględnione w zakresie zmodyfikowanego pojęcia. Mogą również posługiwać się eksperymentami myślowymi w celu ukazania, że zmodyfikowane pojęcie nie ma zastosowania w pewnych sytuacjach kontrfaktycznych.

pojęciem. Na przykład pod wpływem krytyki zaimplementowanego pojęcia może pojawić się potrzeba jego dalszej rewizji, co wymaga powrotu do etapu ponownej jego oceny.

Nakreślam tu różnice między tak rozumianym podejściem do pojęć a klasyczną analizą pojęciową. Głównym celem analizy pojęciowej jest wyjaśnienie, co dokładnie oznacza dane pojęcie. Dokonując analizy pojęciowej, kierujemy się pytaniem: „Czym jest pojęcie *X*?”. W celu udzielenia odpowiedzi na takie pytanie należy rozłożyć dane pojęcie na bardziej podstawowe komponenty, by zrozumieć jego strukturę, zastosowanie i związki z innymi pojęciami. Modelowym przykładem takiej analizy jest Gettierowska analiza klasycznej definicji wiedzy jako prawdziwego i uzasadnionego przekonania. O ile analiza pojęciowa w swoim założeniu jest deskryptywna, inżynieria pojęciowa kładzie nacisk na normatywną stronę refleksji nad pojęciami, zadając pytanie: „Jakie powinno być pojęcie *X*?”. Celem jest nie tylko opis, ale również, jak zauważono, ocena danego pojęcia oraz jego ewentualna modyfikacja, tak aby poprzez jego ulepszenie lepiej służyło ono celom społecznym lub poznawczym.

W debatach w tej dziedzinie podkreśla się ów normatywny aspekt rozważań nad pojęciami, co znajduje odzwierciedlenie w terminie „etyka pojęciowa” (ang. *conceptual ethics*) (Burgess, Plunkett 2013a, 2013b). Prowadzi się również rozważania w ramach projektów amelioratywnych, w ramach których, zachowując leksykalną jednostkę danego pojęcia, dokonuje się jego rewizji, aby zmodyfikować jego treść na potrzeby społeczne⁵. Projekty te zostały zapoczątkowane przez refleksje Sally Haslanger (2000, 2004) nad pojęciami „płeć” i „rasa”. Badane jest również stanowisko „abolicjonizmu” (ang. *abolitionism*), które postuluje rezygnację z użycia pewnych pojęć, jeśli ich stosowanie przynosi więcej negatywnych niż pozytywnych konsekwencji dla życia społecznego, np. pojęcia „demokracja” (Cappelen 2023)⁶.

⁵ Warto też wspomnieć, że w ramach inżynierii pojęciowej rozwijane są projekty inżynierii odwrotnej. Najogólniej mówiąc, w takich projektach rozważa się, jak dane pojęcie funkcjonowało w przeszłości w naszych schematach pojęciowych, dlaczego zostało utrwalone i jak wpływa na nasze działanie. Zwolenniczką takiego podejścia jest między innymi Amie Thomasson (2020), która proponuje projekt, w ramach którego należy skupić się na funkcjach, jakie pełnią pojęcia w naszych schematach, oraz na refleksji na temat ich użyteczności. W procesie modyfikacji pojęcia należy podkreślić jego kluczową funkcję, którą pełni ono w schemacie pojęciowym (Thomasson 2020, s. 440). Natomiast Matthieu Queloz (2021) proponuje projekt „pragmatycznej genealogii”, który koncentruje się na opisie praktycznego pochodzenia pojęć i analizie potrzeb, które mogły skłonić do ich rozwoju w naszych schematach pojęciowych. W podejściu genealogicznym, zamiast zastanawiać się, które cele chcielibyśmy, aby dane pojęcie realizowało, prowadzi się refleksję nad faktycznym wpływem, jaki to pojęcie wywiera w naszych schematach pojęciowych na nasze rozumienie i działanie.

⁶ Projekt amelioratywny Haslanger oraz stanowisko abolicjonizmu Cappelena przedstawiono bliżej w części 5.

Powyższe dyskusje, prowadzone w ramach inżynierii pojęciowej, nabrały rozpędu dzięki książce Cappelena *Fixing Language* (2018), w której przedstawił on swój projekt pod nazwą „oszczędne ramy/schematy” (ang. *austerity framework*). Rozumie on w tej pracy inżynierię pojęciową jako „ocenę i ulepszenie naszych wadliwych narzędzi reprezentacyjnych” (ang. *representational devices*) (Cappelen 2018, s. 3). W odniesieniu do przedstawionego projektu zauważył, że termin „inżynieria pojęciowa” jest w istocie zwodniczy, bo celem rewizji nie są same pojęcia, lecz ich intensja i ekstensja. Zaproponował też przeniesienie dyskusji na poziom metasemantyczny, omawiając argumentację na rzecz słuszności stanowiska eksternalizmu semantycznego.

Książka Cappelena jest również kluczowa dla metodologicznych kwestii poruszanych w debatach z zakresu inżynierii pojęciowej. Jeśli stanowisko eksternalizmu semantycznego okaże się słuszne, to wydaje się, że możemy nie mieć większej kontroli nad naszymi próbami rewizji pojęć. Ponadto Cappelen odświeżył problem postawiony przez Strawsona (1963), dotyczący warunków adekwatnej eksplikacji przedstawionych przez Carnapa: jak daleko możemy zmieniać rozważane pojęcie, zachowując jednocześnie wyjściowy problem, który skłonił nas do jego rewizji?

Natomiast David Chalmers w artykule *What Is Conceptual Engineering and What Should It Be?* (2020) zauważył, że inżynieria pojęciowa nie ogranicza się tylko do krytycznej oceny i ulepszania danego pojęcia, ale obejmuje również wprowadzanie nowych pojęć do filozofii⁷. Zrozumienie inżynierii pojęciowej zaproponowane przez Cappelena w jego książce stanowi tylko jeden z jej aspektów. Dlatego Chalmers uważa, że w ramach dociekań prowadzonych w inżynierii pojęciowej należy uwzględnić rozróżnienie na inżynierię pojęciową *de novo* oraz re-inżynierię pojęciową (ang. *re-engineering*) (Chalmers 2020, s. 6–9). Pierwsza z nich dotyczy wprowadzania nowych pojęć, na przykład „superweniencja” czy „fundowanie” w metafizyce. Natomiast druga koncentruje się na ocenie i ewentualnej modyfikacji istniejących pojęć. Wiele standardowych przykładów w literaturze dotyczącej inżynierii pojęciowej odnosi się do re-inżynierii, jak na przykład współczesne badania nad eksplikacją w filozofii Carnapa (zob. Brun 2016) czy wspomniane projekty dotyczące rewizji pojęć „rasa” i „płeć” (zob. Chalmers 2020, s. 7). Chalmers podkreśla, że jeśli w ramach inżynierii pojęciowej nie uwzględnimy obu tych aspektów – *de novo* i re-inżynierii – konieczna będzie re-inżynieria samego terminu „inżynieria pojęciowa” (Chalmers 2020, s. 7–8).

W odniesieniu do uwag Chalmersa warto wspomnieć, że to, co obecni filozofowie określają mianem „inżynierii pojęciowej”, nie jest niczym nowym, ponieważ w przeszłości również dokonywano rewizji pojęć. Cappelen i Plunkett (2020) we wprowadzeniu do pracy zbiorowej, której są współ-

⁷ Co nie wyklucza także nauk społecznych i przyrodniczych.

redaktorami, zatytułowanej *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics* (Burgess, Cappelen, Plunkett 2020), zwracają uwagę, że znaczna część projektów w historii filozofii analitycznej charakteryzuje się takim podejściem. Omawiają oni między innymi projekt logiczny Gottloba Fregego z jego *Begriffsschrift* (1879/1967) oraz zagadnienia poruszane przez Ludwiga Wittgensteina w *Tractatus logico-philosophicus* (1921/1997), dotyczące granic języka, jako mające znamiona inżynieryjne (Cappelen, Plunkett 2020, s. 18).

Interesujące jest, że Cappelen i Plunkett, oprócz Carnapowskiej metody eksplikacji jako prekursorskiej dla inżynierii pojęciowej, wskazali także na weryfikacyjną teorię znaczenia jako przykład podejścia inżynieryjnego, ponieważ jej sformułowanie miało na celu ulepszenie języka nauki (Cappelen, Plunkett 2020, s. 18). Autorzy zauważają również, że Susan Stebbing (1939, 1941), angażując się w swojej filozofii w kwestie polityczne, prowadziła refleksję nad kluczowymi pojęciami w tej dziedzinie, takimi jak „demokracja” czy „wolność”, co nosiło znamiona inżynieryjne (Cappelen, Plunkett 2020, s. 18–19). W mojej opinii można uznać Stebbing za prekursorkę refleksji nad pojęciami o znaczeniu społecznym w filozofii analitycznej.

Ostatnio również zwrócono uwagę na to, że analiza pojęciowa stosowana w Szkole Lwowsko-Warszawskiej zawierała element konstrukcyjny i miała wspólne założenia metodologiczne z metodą eksplikacji, co według Anny Brożek (2020, 2022) świadczy o tym, że można je zaliczyć do metod inżynieryjnych.

Sam termin „inżynieria pojęciowa” pojawił się niezależnie w literaturze w znaczeniu metafizycznym oraz u badaczy filozofii Carnapa (zob. Isaac, Koch, Nefdt 2022, s. 1–2)⁸. W tym pierwszym znaczeniu mowa o pracy Simona Blackburna *Myśl. Zaproszenie do filozofii* (1999/2002) oraz artykule Luciano Floridiego *A Defence of Constructionism: Philosophy as Conceptual Engineering* (2011). Pierwszy autor użył tego terminu w kontekście badania i ewentualnej rewizji pojęć. Natomiast drugi, w kontekście epistemologii, uważa, że posiadanie wiedzy wyraża się w myśleniu krytycznym i że analiza pojęciowa powinna zawierać element konstrukcji, co Floridi określa właśnie

⁸ Z kronikarskiego punktu widzenia trzeba podkreślić, że sam termin „inżynieria pojęciowa” funkcjonował mniej czy bardziej świadomie w literaturze filozoficznej. Warto wymienić między innymi pracę historyka filozofii starożytnej, Alexandra P.D. Mourelatos, dotyczącą Parmenidesa: *Some Alternatives in Interpreting Parmenides* (1979). Twierdził w niej, że analiza Parmenidesa dotycząca bytu miała znamiona „inżynierii pojęciowej”. Tak oto przewrotnie można uznać, że inżynieria pojęciowa ma swoje korzenie w filozofii starożytnej. Należy dodać, że w korespondencji prywatnej Mourelatos stwierdził, że mógł zapożyczyć termin „inżynieria pojęciowa” od Carnapa lub Quine’a, ale bardziej od promotora swojej pracy dyplomowej – Wilfrida Sellarsa.

mianem inżynierii pojęciowej. Widać tu pewne cechy wspólne z analizą pojęciową stosowaną w Szkole Lwowsko-Warszawskiej⁹.

Natomiast u badaczy filozofii Carnapa termin „inżynieria pojęciowa” pojawił się chociażby w opracowaniu przez Richarda Creatha wymiany listów między Carnapem a Willardem Van Ormanem Quine’em pt. *Dear Carnap, Dear Van: The Quine-Carnap Correspondence and Related Work* (1991)¹⁰. Z kolei André Carus w książce *Carnap and Twentieth-Century Thought* (2007) przedstawił interpretację, według której metoda eksplikacji była elementem łączącym różne okresy twórczości filozoficznej Carnapa¹¹. Zgodnie z interpretacją przedstawioną przez Carusa, Carnap, zamiast tradycyjnego uprawiania filozofii, miał zaproponować właśnie inżynierię pojęciową:

W tej nowej, *implicite* dialektycznej koncepcji dyscyplina stosowana w „inżynierii pojęciowej” – następczyni filozofii – nadal dąży do polepszenia naszego zrozumienia poprzez stopniową zamianę niejasnych pojęć na bardziej precyzyjne. Wyjaśnienie, główne zadanie inżynierii pojęciowej, polega na zastąpieniu konkretnego niejasnego pojęcia – tzw. *explicandum* – bardziej precyzyjnym lub użytecznym pojęciem, jego *explicatum*. Pierwszym krokiem jest wyjaśnienie *explicandum*, uzyskanie pewnej podstawowej zgody wśród tych, którzy używają niejasnego pojęcia, ustalenie, co mają na myśli lub który aspekt chcą uściślić. Następnym krokiem jest propozycja jego zastąpienia, tzw. *explicatum*, które powinno mieć najważniejsze zastosowania uzgodnione na etapie wyjaśnienia [...] (Carus 2007, s. 20).

Według tej interpretacji zastępowanie niejasnych pojęć ściślejszymi pojęciami wiąże się z realizacją postulatów programu oświeceniowego w życiu społecznym. Carus uważa filozofię uprawianą w Kole Wiedeńskim za kontynuację myśli oświeceniowej¹². Podkreśla, że w epoce oświecenia, zwłaszcza wśród francuskich encyklopedystów, takich jak Denis Diderot i Jean le Rond d’Alembert, dążono do zdyskredytowania tradycyjnej „wiedzy”. Wyrażano chęć kształtowania rozwoju indywidualnego i społecznego na podstawie wiedzy naukowej, co wymagało zamiany odziedziczonych schematów pojęciowego na schematy spełniające wymagania naukowe (Carus 2007, s. 1).

⁹ To podobieństwo jedynie sygnalizuję. Porównanie poglądów Floridiego z podejściem członków Szkoły Lwowsko-Warszawskiej wymagałoby opracowania osobnego schematu pojęciowego, który pozwoliłby na takie porównanie.

¹⁰ Warto zauważyć, że termin „inżynieria pojęciowa” w kontekście metody eksplikacji pojawił się chociażby w 1985 roku u Tamary Horowitz w artykule *A Priori Truth*, w którym argumentuje ona przeciwko zasadności przyjęcia prawd *a priori*.

¹¹ Z takim odczytaniem filozofii Carnapa w literaturze polskiej polemizowałem w artykule *O „przekładzie” z trybu materialnego na tryb formalny w filozofii Rudolfa Carnapa. Próba polemiki z interpretacją André W. Carusa* (Kosecki 2021). Próbowałem tam wykazać, że Carnap w przejściu z trybu materialnego na tryb formalny użył parafrazy, a nie eksplikacji.

¹² Ujęcie filozofii Carnapa przez pryzmat realizacji postulatów epoki oświecenia nie jest według niektórych badaczy oczywiste. Warto wspomnieć o krytyce książki Carusa dokonanej przez Alana Richardsona (2009).

Odczytanie myśli Carnapa przez pryzmat filozofii oświecenia i inżynierii nie jest w literaturze niczym nowym. Taką wykładnię jego poglądów znajdujemy również u jednego z jego uczniów, Richarda Jeffreya¹³. W pracy Jeffreya *Probability and the Art of Judgment* (1992) czytamy:

Jeśli chodzi o filozofię, Carnap był socjaldemokratą – jego ideały były ideałami oświecenia. Główna zasada, którą niezmiennie przyjmował, brzmiała: „Najwyższy czas, byśmy wzięli we własne ręce sprawy naszego życia umysłowego”; byśmy stworzyli, najlepiej, jak umiemy, własny schemat pojęciowy (język, teorię) – służący realizacji naszych celów i niezakorzeniony w tradycji; byśmy odrzucili Kartezjańskiego Boga, uznając go za rozpraszający mit; byśmy zaakceptowali fakt, że poza nami – nie ma nikogo; byśmy określili nasze cele i wybrali pojęcia służące tym celom (jeśli rzeczywiście mamy te rzeczy wybierać, a nie tylko je znosić). [...] Dla Carnapa świadomy wybór składni i semantyki naszego języka był czymś więcej niż jedynie możliwością – był naszym obowiązkiem, wynikającym z [przynależnej nam] wolności (Jeffrey 1992, s. 28).

Powyższy cytat wskazuje, że termin „inżynieria” mógł być używany przez uczniów Carnapa w kontekście jego filozofii. Wobec tego nie jest to tylko interpretacja, którą omawia się w literaturze. W przytoczonym fragmencie mowa o tym, że kluczowym aspektem filozofii Carnapa jest przekonanie o konieczności przejścia kontroli nad schematami pojęciowymi używanymi do interpretacji rzeczywistości. Oznacza to ciągłe dostosowywanie tych schematów, tak aby lepiej realizowały nasze cele, co można określić mianem działania „inżynieryjnego”.

2. Filozofia Rudolfa Carnapa jako „inżynieria pojęciowa”: interpretacje

Przechodząc do szczegółowej analizy filozofii Carnapa, należy zwrócić uwagę na różnorodność interpretacji jego dzieł. Literatura na temat Carnapa prezentuje podejścia interpretujące jego filozofię przez pryzmat neokantyzmu (Friedman 1999) czy fenomenologii Husserla (Haddock 2008). Wobec tego odchodzi się od ujęcia filozofii Carnapa jako skrajnie pozytywistycznej i empirycznej (zob. Richardson 2009). W moim artykule, jak zostało wspomniane, skupiam się na interpretacjach przedstawiających poglądy Carnapa jako „inżynieryjne” (Creath 1990; Creath 2009; Carus 2007)¹⁴.

¹³ Jeffrey pisał pracę magisterską pod kierunkiem Carnapa, natomiast rozprawę doktorską u Carla Gustava Hempela (zob. Creath 2023).

¹⁴ W tym miejscu warto też wspomnieć o ciekawym artykule Richardsona *Taking the Measure of Carnap's Philosophical Engineering: Metalogik as Metrology* (2014) z pracy zbiorowej pod redakcją Ericha Recka *The Historical Turn in Analytic Philosophy* (2014), gdzie

Można przyjąć, że to wspomniany Creath zapoczątkował takie ujęcie filozofii Carnapa, pisząc w *Dear Carnap, Dear Van*:

Przy wyborze języka nie może być mowy o prawdziwości lub fałszywości, jednak czasami pewien wybór okazać się może bardziej dogodny niż inny, chociaż może to się różnić w zależności od celu. To właśnie związek z interesami, celami lub zamiarami sprawia, że wybór konwencji nabiera charakteru pragmatycznego. Może nie być żadnych powodów epistemicznych, by wybrać ten język, a nie inny – ale mogą pojawić się powody pragmatyczne. Carnap rzeczywiście był przekonany, że naczelnym zadaniem filozofów jest odkrywanie i ocenianie pragmatycznych konsekwencji tej czy innej struktury językowej. W takim modelu filozofia staje się rodzajem inżynierii pojęciowej i wiele zależy od opracowywanych przez nas struktur językowych (Creath 1990, s. 7).

Natomiast Carus, jak wspomniano, rozwinął interpretację, według której w filozofii Carnapa, rozumianej jako „inżynieria”, realizują się założenia projektu oświeceniowego. Zarówno Creath, jak i Carus podkreślają znaczenie Carnapa zasady tolerancji w swoim rozumieniu jego filozofii. Zasada tolerancji została sformułowana przez Carnapa w pracy *Logiczna składnia języka* (1934/1995). Zgodnie z tą koncepcją nie ma wyróżnionego schematu pojęciowego:

W logice nie ma moralności. Każdy ma prawo budować własną logikę, tj. własną formę języka, tak jak sobie życzy. Jedyne, czego się od niego wymaga, jeśli pragnie dyskusji nad swoją logiką, to to, by sformułował jasno stosowane przez siebie reguły syntaktyczne zamiast argumentów filozoficznych (Carnap 1934/1995, s. 79).

W artykule *The Gentle Strength of Tolerance: The Logical Syntax of Language and Carnap's Philosophical Programme* (2009) Creath argumentuje, że Carnap, po sformułowaniu tej zasady, mógł zapoczątkować nowy program filozoficzny¹⁵. Porównuje on ten program do tego, co, jego zdaniem, stanowi błędną interpretację filozofii Carnapa, określaną mianem „przyjętej niemądrości” (ang. *received unwisdom*) (Creath 2009, s. 210). Zgodnie z tą interpretacją filozofia jest niczym innym jak logiką nauki, a metafizyka powinna zostać odrzucona jako bezwartościowa poznawczo. Podkreślam, że niestety takie stereotypowe odczytanie filozofii Carnapa jest dość powszechne i wpływa również na rozumienie filozofii analitycznej jako całości. Jednakże, jak twierdzi Creath, Carnap proponuje program, który umożliwia rozwój filozofii, pełniąc konstruktywną rolę w nauce i społeczności:

Carnap zaproponował taki model inżynierii pojęciowej, w którym filozofowie mogą analizować, tworzyć i udoskonalać różnorodne schematy (*frameworks*) pojęciowe czy językowe oraz testować, czy nadają się one do realizacji różnorodnych celów praktycznych. Wspomniane

Richardson wskazuje możliwe źródło inżynieryjnego podejścia do filozofii Carnapa w jego wcześniejszych zainteresowaniach metrologią.

¹⁵ O programie tym więcej w części 5.

schematy są narzędziami, co oznacza, że nie trzeba udowadniać ich poprawności; nie musi być też zgody co do tego, których z nich używać. Potrzebne jest tylko jasne pokazanie, co wynika z czego. Osiągnięty wynik – czy to nowo wyjaśnione pojęcie, czy nowe twierdzenie – jest nowym, trwałym i konstruktywnym instrumentem w naszej „skrzynce z narzędziami” (Creath 2009, s. 211).

Creath, jak wspomniano, podkreśla również, że antymetafizyczna interpretacja filozofii Carnapa jest błędna, ponieważ niemiecki filozof nie odrzucił *de facto* wszystkich twierdzeń o istnieniu, zwłaszcza dotyczących praktycznego działania (Creath 2009, s. 211). W późniejszym artykule *Empiryzm, semantyka, ontologia* (1950/2005) Carnap omawiał kwantyfikowanie własności, liczb i bytów fizycznych. Argumentował, że z perspektywy empiryzmu nie ma przeszkód, aby takie byty istniały, o ile ich istnienie jest akceptowane w ramach danego schematu pojęciowego. W pracy tej wprowadził rozróżnienie między pytaniami wewnętrznymi, zadawanymi w ramach odpowiedniego schematu pojęciowego, a pytaniami zewnętrznymi, dotyczącymi użyteczności tego schematu do opisu świata. Creath podkreśla, że w *Logicznej składni języka* Carnap wyraził pogląd, że należy odrzucić stanowisko, według którego istnieje jedna właściwa logika (Creath 2009, s. 211). Innymi słowy, zasada tolerancji w artykule *Empiryzm, semantyka, ontologia* przybrała formę pytań zewnętrznych.

Creath zauważył, że Carnap mógł być świadomy znaczenia swojego programu i zasady tolerancji nie tylko w kontekście rozwoju badań naukowych, ale również w szerszym kontekście społecznym (Creath 2009, s. 213). Niemniej jednak, jak podkreśla Creath, Carnap nie rozwijał tego programu w szeroko rozumianym znaczeniu – skoncentrował się na swojej specjalności, logice¹⁶. Creath argumentuje, że interpretacja ta wymaga uwzględnienia ówczesnego tła historycznego:

Nie trzeba przypominać, że krótko przed opublikowaniem Carnapowskiej *Logical Syntax* w Niemczech został wybrany rząd, którego członkowie głosili, że bronią pewnych tradycyjnych wartości, pojęć i instytucji. Wszystkie z nich Carnap uważał za odrażające. Głównym elementem tolerancji jest idea, że tradycyjne pojęcia społeczne, takie jak obowiązki, prawa, własność, państwo czy małżeństwo, mogą zostać udoskonalone, a nawet zastąpione. Co wię-

¹⁶ Warto zauważyć, że sam Carnap dostrzegał pośredni wpływ tez opracowanych w ramach nurtu logicznego empiryzmu na społeczeństwo i jego organizację. Tak czytamy w jego odpowiedzi na artykuł Roberta S. Cohena z redagowanego przez Paula A. Schilppa tomu *The Philosophy of Rudolf Carnap* (1963): „Teoretyczne tezy empiryzmu logicznego, oparte na analizach procedur poznawczych oraz struktur języków i ram pojęciowych, są z założenia neutralne wobec możliwych form organizacji społeczeństwa i gospodarki. Niemniej jednak nawet te tezy mają pośredni wpływ społeczny. Wspierają one pogląd, że ścisłe metody naukowe mogą mieć zastosowanie także do badania ludzi, grup i społeczeństw, co pomaga wzmacniać tę postawę, która jest warunkiem rozwoju bardziej rozsądnych form porządku społecznego, form, w których dehumanizujące skutki obecnej organizacji industrializacji mogą zostać przewyżczone” (Carnap 1963a, s. 865–866).

cej, także tradycyjne struktury społeczne oparte na tych pojęciach nie mogą być uznawane za jedynie słuszne – są narzędziami, które też mogą być udoskonalone czy zastąpione. Myślę, że Carnap postrzegał swój program filozoficzny w opozycji do tradycyjnych sposobów myślenia i widział w nim podstawę reform społecznych (Creath 2009, s. 213).

Taka interpretacja myśli Carnapa, mimo że sam filozof nie sformułował żadnej teorii społecznej, jest interesująca. Stanowi ona opozycję do stereotypowego postrzegania niemieckiego filozofa oraz programu Koła Wiedeńskiego¹⁷. Należy podkreślić, że filozofia Carnapa znajduje zastosowanie we współczesnych filozoficznych rozważaniach na tematy społeczne. Przykładem może być artykuł Mari Mikkoli *Social Ontology* (Mikkola 2021), zamieszczony w pracy zbiorowej *The Routledge Handbook of Social and Political Philosophy*; jest to dobre wprowadzenie w zagadnienia ontologii społecznej, obecnie cieszącej się dużą popularnością. Autorka omawia między innymi kwestię pytań wewnętrznych i zewnętrznych, odwołując się do koncepcji „łatwej ontologii” sformułowanej przez Amie Thomasson w książce *Ontology Made Easy* (2015). W ramach tej koncepcji proponuje deflacyjne odczytanie stanowiska Carnapa w trwającej ostatnimi laty debacie metametafizycznej¹⁸. Na przykład zadając pytanie: „Czy mężczyźni są ludźmi?” i przyjmując określone schematy czy ramy pojęciowe, udzielamy trywialnej odpowiedzi, że tak, opierając się na regułach języka obowiązujących w tych ramach. Odpowiedź ta ma „łatwy” charakter ontologiczny. Jednak gdy zadajemy to pytanie w sensie zewnętrznym, nie poruszamy „głębokiego” pytania filozoficznego o naturze mężczyzn, lecz stawiamy pytanie w sensie pragmatycznym. Innymi słowy, rozważając przyjęcie danego schematu pojęciowego, należy zastanowić się, czy

¹⁷ Koło Wiedeńskie, jako formacja intelektualna w XX-wiecznej filozofii analitycznej, wyróżniało się prezentacją własnego programu. Program ten został opublikowany w 1929 roku pod tytułem *Naukowa koncepcja świata: Koło Wiedeńskie* pod redakcją Hansa Hahna, Ottona Neuratha i Rudolfa Carnapa. Manifest został przetłumaczony na język polski przez Artura Koterskiego (zob. Koterski 2010).

¹⁸ W ostatnich latach debata metametafizyczna była ożywiona. Zwolennicy stanowisk deflacyjnych często odwoływali się do poglądów Carnapa, podczas gdy przedstawiciele realizmu metametafizycznego – zazwyczaj do Quine’a. W mojej ocenie traktowanie Quine’a jako kogoś, kto miałby dokonać rehabilitacji rozważań ontologicznych w eseju *O tym, co istnieje* (1948/1999), jest błędne (zob. Rosen 2014). Quine, podobnie jak Carnap, był deflacionistą ontologicznym. Przykładem analizy popierającej taką interpretację jest artykuł Huw Price’a *Quining Naturalism* (2007). W polskiej literaturze na temat podobieństw w poglądach ontologicznych Carnapa i Quine’a pisałem w artykułach: *O poglądach Carnapa, Quine’a i Ajdukiewicza na ontologię* (Kosecki 2017) oraz *Między naturalizmem a deflacionizmem ontologicznym. O poglądach Willarda Van Ormana Quine’a na analizę i ontologię* (Kosecki 2018). Początek debaty metaontologicznej można datować na 2009 rok, kiedy to została opublikowana praca zbiorowa pod redakcją Davida J. Chalmersa, Davida Manleya oraz Ryana Wassermana *Metametaphysics. New Essays on the Foundations of Ontology*. Obecnie dyskusje w ramach metametafizyki zdają się wygasnąć.

akceptacja istnienia płci jest dla nas użyteczna do opisu świata społecznego (Mikkola 2021, s. 35–36).

Natomiast Carus (2007) w swojej interpretacji filozofii Carnapa kładzie nacisk na metodę eksplikacji jako spoiwo łączące różne okresy rozwoju myśli Carnapa. Niemniej jednak, referując poglądy Carusa na filozofię Carnapa, zaczynam od omówienia założeń przyjętych przez niemieckiego filozofa w *Logicznej strukturze świata* (1928/2011). Celem Carnapa była próba dokonania rekonstrukcji całego aparatu pojęciowego nauk przyrodniczych, oparta na subiektywnych danych doświadczenia, z wykorzystaniem narzędzi logicznych, czyli za pomocą symboli logicznych i teorii klas. W realizacji tego zadania posługiwał się metodą, którą określił jako racjonalną rekonstrukcję. Jak zauważa Carus, zadaniem tej metody jest stopniowe zastępowanie niejasnych pojęć pojęciami charakteryzującymi się większą precyzją (Carus 2007, s. 15). Za interesujące należy uznać, że Carnap już w drugim wydaniu wspomnianej książki wskazał na pewne podobieństwo między stosowaną przez siebie metodą racjonalnej rekonstrukcji a metodą eksplikacji, wykorzystywaną w późniejszym okresie:

Pojęcie racjonalnej rekonstrukcji jest rozumiane tutaj jako poszukiwanie nowych definicji (*Bestimmungen*) dawniejszych pojęć. Pojęcia te nie były zwykle tworzone celowo, lecz powstawały w rezultacie mniej lub bardziej nieświadomego rozwoju. Nowe definicje powinny przewyższać swoje poprzedniczki pod względem jasności i precyzji, a przede wszystkim powinny lepiej pasować do systematycznego gmachu pojęć (*Begriffsgebäude*). Takie wyklarowanie pojęć (*Begriffsklarung*), obecnie często określane jako „eksplikacja” (*Explikation*), wciąż jawi mi się jako jedno z najważniejszych zadań filozofii, zwłaszcza gdy odnosi się do głównych kategorii ludzkiej myśli (Carnap 1928/2011, s. CXV–CXVI).

Powyższa przedmowa została opublikowana w 1961 roku, można więc założyć, że Carnap napisał ją po wydaniu artykułu *The Two Concepts of Probability* (1945) oraz książek *Znaczenie i konieczność* (1947/2007) i *Logical Foundations of Probability* (1950/1962)¹⁹, w których omawia eksplikację jako metodę w filozofii i nauce. Wobec tego podczas pisania przedmowy do drugiego wydania *Logicznej struktury świata* Carnap mógł być bardziej świadomy stosowanej przez siebie metodologii. Jak jednak zauważył Carus, mimo wspomnianej ciągłości występuje u Carnapa różnica między racjonalną rekonstrukcją a eksplikacją (Carus 2013, s. 267–268). Otóż za pomocą racjonalnej rekonstrukcji Carnap próbował dokonać przekładu pojęć naukowych na jeden wyróżniony język – odnoszący się do terminów fenomenalnych. Natomiast, jak zostało podkreślone, w książce *Logiczna składnia języka* (1932/1995) sformułował on zasadę tolerancji, w myśl której nie istnieje jeden wyróżniony język.

¹⁹ Książka została przetłumaczona na polski przez Pawła Kawalcę jako *Logiczne podstawy prawdopodobieństwa* (2024). Gdy pisałem artykuł, praca jeszcze się nie ukazała, dlatego w tekście korzystam z oryginalnego tytułu oraz własnych tłumaczeń fragmentów książki *Logical Foundations of Probability*.

Carus, odwołując się do pracy ucznia Carnapa, Howarda Steina, pt. *Was Carnap Entirely Wrong, After All?* (1992), używa terminu „dialektyczny” (ang. *dialectical*) w kontekście filozofii Carnapa (Carus 2007, s. 19)²⁰. Wyjaśnia ową „dialektyczność” w *Carnap and Twentieth-Century Thought* w następujący sposób:

Z jednej strony mamy (względnie) precyzyjne pojęciowe schematy (*frameworks*), w ramach których dysponujemy odpowiednimi pojęciami. Z drugiej strony stajemy w obliczu decyzji pragmatycznych. Decyzje te są częścią innych decyzji, które dotyczą – niesystematycznego – języka potocznego i jego mniej precyzyjnych pojęć. Pojęcia te należy doprecyzować – podobnie jak na gruncie racjonalnej rekonstrukcji ulepszano pojęcia języka naukowego i zastępowano je innymi. W nowej perspektywie tak rozumiany postęp nie jest już „ulicą jednokierunkową”. Praktyczność w rozważaniach powróciła (Carus 2007, s. 21).

Innymi słowy, dokonuje się tu eksplikacji niejasnego pojęcia przy użyciu dowolnej aparatury pojęciowej, pod warunkiem, że ta aparatura wyróżnia się jasnością i precyzją. Wybór odpowiedniej aparatury pojęciowej pozostaje kwestią pragmatycznych decyzji, które często są rezultatem wcześniej podjętych pragmatycznych decyzji. Wobec tego eksplikacja jest w pewnym sensie procedurą, który określić można mianem dialektycznej i pragmatycznej.

Warto zaznaczyć, że taka interpretacja, podobnie jak u Creatha, wpisuje się w promowanie różnorodnych podejść i perspektyw nie tylko w odniesieniu do problemów naukowych i filozoficznych, ale również społecznych²¹. W czasach Carnapa, gdy świat zmagał się z narastającym totalitaryzmem i dogmatyzmem, jego podejście do tolerancji językowej i pojęciowej można interpretować jako propagowanie bardziej otwartego i demokratycznego społeczeństwa.

Carus, odnosząc się do kwestii pytań wewnętrznych i zewnętrznych, pisze w kontekście dojrzałego programu eksplikacji i inżynierii pojęciowej. Mianowicie te pierwsze traktuje jako postać trybu formalnego z *Logicznej składni języka*, natomiast drugie uznaje za pytania pragmatyczne, dotyczące wyboru właściwego schematu pojęciowego (Carus 2007, s. 263–265).

Odnosząc się do dwóch przytoczonych interpretacji, które przedstawiają Carnapa jako „inżyniera pojęciowego”, można uznać, że w myśli tego niemieckiego filozofa istnieje pewna ciągłość: od racjonalnej rekonstrukcji, przez zasadę tolerancji, aż do eksplikacji. Bez wątpienia kluczowym elementem

²⁰ Carus, odwołując się do artykułu Steina, zaznacza, że chodzi o dialektykę rozumianą w sensie platońskim, a nie heglowskim (Carus 1992, s. 19, przyp. 21).

²¹ Warto podkreślić, że w literaturze polemizuje się z taką propozycją. Na przykład James Pearson w artykule *Carnap, Explication, and Social History* (2017) zaznacza, że choć idea eksplikacji może być pomocna w naukach społecznych, ma swoje ograniczenia. Jako przykłady podaje pojęcia małżeństwa i adopcji. Według autora nie wszyscy w liberalnej demokracji zaakceptowaliby pragmatyczny charakter tej metody.

w rozwoju jego myśli jest zasada tolerancji. Swoją najbardziej dojrzałą wyraz przybiera ona właśnie w metodzie eksplikacji, której użycie promuje bardziej dialektyczne i pragmatyczne podejście do filozofii i nauki²².

3. Eksplikacja w filozofii Rudolfa Carnapa

Jak wspomniano, Carnap pisał o eksplikacji w artykule opublikowanym w 1945 roku, zatytułowanym *The Two Concepts of Probability*²³. W artykule tym omawiał eksplikację w kontekście zastępowania, jak to określił, „starego” pojęcia, używanego w sposób mniej jasny w życiu codziennym lub na wczesnym etapie rozwoju nauki, nowym, bardziej ścisłym pojęciem²⁴. O metodzie eksplikacji pisał również w książce *Znaczenie i konieczność* z 1947 roku, w której wskazał między innymi paradygmatyczne jej zastosowanie w rozważaniach Alfreda Tarskiego (1933/1995) nad semantyczną definicją prawdy²⁵. Carnap zaproponował wykorzystanie podobnej procedury do pojęć z zakresu semantyki, między innymi do analityczności i syntetyczności, które wówczas cechowały się brakiem ścisłości, ale były użyteczne w badaniach semantycznych. Znaczące w kontekście tematu poruszanego w tym artykule jest to, że Carnap pisał w omawianej pracy o „problemach inżynierskich”:

Moim zdaniem wybór pewnej struktury językowej, w szczególności decyzja o używaniu zmiennych pewnych typów, jest decyzją praktyczną, porównywalną do wyboru narzędzia; zależy ona głównie od celów, do których narzędzie to – w tym wypadku język – ma służyć, oraz od własności tego narzędzia. Przypuszczam, że wybór języka odpowiadającego celom fizyki i matematyki wiąże się z całkiem innymi problemami niż wybór odpowiedniego motoru

²² „Inżynierskiemu” odczytaniu filozofii Carnapa została poświęcona praca zbiorowa *Carnap's Ideal of Explication and Naturalism* (2012) pod redakcją Pierre'a Wagnera. Książka stanowi wynik konferencji poświęconej recepcji pracy Carusa *Carnap and Twentieth-Century Thought: Explication as Enlightenment* (2007).

²³ Carnap miał uważać eksplikację terminu „wymiar” (ang. *dimension*) Carla Mengera (1943) za prototyp eksplikacji (zob. Cordes, Siegwart 2018).

²⁴ Carnap w artykule *The Two Concepts of Probability* pisał o eksplikacji w kontekście terminologii Immanuela Kanta i Edmunda Husserla: „Nazwijmy te problemy (w adaptacji terminologii Kanta i Husserla) problemami eksplikacji” (Carnap 1945, s. 513). Podobną myśl powtórzył w *Logical Foundations of Probability* (Carnap 1950/1962, s. 3).

²⁵ Carnap w książce *Znaczenie i konieczność* wskazał jeszcze na Fregego i Bertranda Russella, jako filozofów, którzy stosowali eksplikację do terminu „dwa” (Carnap 1947/2007, s. 212). Frege i Russell uznali, że termin „dwa” nie ma ścisłego znaczenia w języku potocznym ani w matematyce, dlatego też zaproponowali jako jego *explicatum* pojęcie klasy klas dwuelementowych. W ostatnim czasie ukazał się tekst Recka zatytułowany *Carnapian Explication. Origins and Shifting Goals*, będący jednym z rozdziałów pracy *Interpreting Carnap* (2024) pod redakcją Alana Richardsona i Adama Tamasa Tuboly'ego. Autor analizuje tam wpływ Fregego, Russella i Tarskiego na myśl Carnapa w kontekście jego metody eksplikacji.

samolotu towarowego; w pewnym sensie jednak w obu przypadkach są to problemy inżynierskie i nie widzę powodu, by w pierwszym z nich metafizyka odgrywała większą rolę niż w drugim (Carnap 1947/2007, s. 248).

Innymi słowy, wybór struktury językowej jest wyborem pragmatycznym, mającym na celu stworzenie odpowiedniego narzędzia do opisu świata. U Carnapa przypomina to rozwiązywanie problemów spotykanych w inżynierii. Natomiast w odniesieniu do *Logical Foundations of Probability* z 1950 roku można stwierdzić, że zastosował ową analogię inżynierską do problematyki związanej z logiką indukcji (zob. French 2015). W pierwszym rozdziale tej pracy przedstawił bardziej systematyczną refleksję nad metodą eksplikacji niż w swoich wcześniejszych pismach, podkreślając, że:

Celem eksplikacji jest przekształcenie danego, bardziej lub mniej ścisłego, pojęcia w pojęcie ścisłe, czy też raczej zastąpienie pierwszego przez drugie. Pierwsze pojęcie (czy też termin użyty dla tego pojęcia) nazywam *explicandum*, ścisłe pojęcie proponowane w miejsce pierwszego (czy termin proponowany dla tego pojęcia) – *explicatum*. *Explicandum* może należeć do języka codziennego lub do poprzedniego stadium rozwoju nauki. *Explicatum* musi być dane za pomocą wyraźnych reguł jego użycia, na przykład za pomocą definicji, która je włącza w dobrze zbudowany system pojęć naukowych, logiczno-matematycznych lub empirycznych (Carnap 1950/1962, s. 3).

Zgodnie z powyższym, w celu dokonania eksplikacji należy dysponować językiem cechującym się jasnością i precyzją. W takiej aparaturze używa się pojęć zgodnie z regułami tego języka. Do takich języków Carnap zaliczył aparaturę logiczno-matematyczną oraz język nauk empirycznych. Innymi słowy, *explicatum* stanowi pojęcie należące do schematu pojęciowego, którego użycie jest wyznaczone przez precyzyjnie sformułowane reguły w ramach tego schematu (Carnap 1950/1962, s. 3). Natomiast *explicandum* wywodzi się z języka potocznego lub języka przedteoretycznego oraz jest niejasne i wieloznaczne. Carnap w omawianej książce wymienił następujące warunki adekwatności eksplikacji (Carnap 1950/1962, s. 7):

- 1) *explicatum* musi być podobne do *explicandum*, przy czym nie jest wymagane całkowite podobieństwo (ang. *similarity*);
- 2) *explicatum*, w odróżnieniu od *explicandum*, musi wyróżniać się ścisłością (ang. *exactness*);
- 3) *explicatum*, w odróżnieniu od *explicandum*, jest owocniejsze (ang. *fruitfulness*), a zatem jest ono użyteczne przy formułowaniu wielu twierdzeń logicznych lub empirycznych praw naukowych;
- 4) *explicatum*, w odróżnieniu od *explicandum*, musi być prostsze (ang. *simplicity*), przy czym warunek (4) nie powinien naruszać warunków (1)–(3).

Explicatum jest pojęciem ścisłym (warunek 2), ponieważ posiada wyznaczone miejsce w danym schemacie pojęciowym²⁶. Stanowi ono przeciwieństwo niejasności i wieloznaczności *explicandum*. Ponadto *explicatum* jest pojęciem bardziej owocnym (3) i umożliwia sformułowanie nowych twierdzeń logicznych lub empirycznych praw naukowych. Jest również prostsze (4), ponieważ prawa, w których występuje to pojęcie, mają mieć jak najbardziej prostą postać.

Warunek podobieństwa (1) można uznać za najslabszy, ponieważ, jak wspomniano, w eksplikacji Carnapa zastępuje się jedno pojęcie innym. Można postawić tu pytanie, w jaki sposób należy rozumieć podobieństwo. Jeśli przyjmiemy pogląd, że podobieństwo trzeba traktować w ramach wspólnej ekstensji *explicandum* i *explicatum*, warunek podobieństwa podany przez Carnapa wymaga jedynie, aby *explicandum* i *explicatum* częściowo się pokrywały, co oznacza, że akceptowalne są różnice w ich zakresie. Można przyjąć, że w filozofii Carnapa ważniejsze od dokładnego podobieństwa było wyeliminowanie niejasności, które niesie ze sobą użycie *explicandum* (zob. Carnap 1950/1962, s. 5).

Zgodnie z powyższymi warunkami (1)–(4) metodę eksplikacji zaproponowaną w *Logical Foundations of Probability* można scharakteryzować następująco:

Eksplikacja_{def}: jest to metoda, w ramach której zastępuje się pojęcie P_1 (*explicandum*) podobnym, ściślejszym, owocejszym oraz prostszym pojęciem P_2 (*explicatum*), zaliczanym do pojęć z aparatury naukowej. Przy czym dokładne podobieństwo nie jest wymagane.

Oprócz eksplikacji pojęcia prawdopodobieństwa, indukcji oraz stopni potwierdzenia (ang. *degree of confirmation*), na której skupia się omawiana książka, klasycznymi przykładami podawanymi przez Carnapa z dziedziny nauki są eksplikacje terminów „ryba”, „sól” oraz „ciepło”. W pierwszym przypadku chodzi o to, że przednaukowy termin „ryba” był stosowany również do takich zwierząt jak wieloryby czy foki. Jednakże, zgodnie ze współczesną wiedzą naukową, wieloryby i foki nie są rybami, lecz ssakami. Dlatego, zdaniem Carnapa, bardziej odpowiednie jest użycie łacińskiego terminu *piscis* jako naukowego określenia zwierząt, które nie tylko żyją pod wodą, ale są również zimnokrwistymi kręgowcami oddychającymi skrzelami (Carnap 1950/1962, s. 5–6). Na tym przykładzie można podjąć dyskusję, czy wszystkie warunki adekwatności eksplikacji zostały spełnione. Na przykład termin *piscis* ma inny zakres niż termin „ryba”, ale czy termin *piscis* jest dla nas także bardziej zrozumiały niż termin „ryba”? Natomiast w przypadku przednaukowego ter-

²⁶ Co zakłada precyzyjnie określone reguły jego użycia.

minu „sól”²⁷, którego *explicatum* w teorii chemicznej stanowi „chlorek sodu”, czyli substancja o wzorze chemicznym NaCl (Carnap 1950/1962, s. 5), wydaje się, że wszystkie warunki od (1) do (4) zostały zachowane.

W kwestii terminu „ciepło” Carnap omówił procedurę eksplikacji, w kontekście której wyróżnił trzy rodzaje terminów (ang. *three stages of development*) (Carnap 1950/1962, s. 8–15):

- a) klasyfikujące (ang. *classificatory concept*): „ciepło”,
- b) porównawcze (ang. *comparative concept*): „cieplejszy”,
- c) ilościowe (ang. *quantitative concept*): „temperatura”.

Terminu klasyfikującego używa się w celu odróżnienia pewnego przedmiotu od innego przedmiotu lub zjawiska, np. metalu od niemetalu, zwierząt od roślin czy właśnie ciepła od zimna. Jeżeli chce się podkreślić, że pewien przedmiot lub zjawisko wyróżniają się określonymi parametrami (np. długością, masą czy trwaniem w czasie) (Carnap 1950/1962, s. 9), używa się terminu ilościowego. Natomiast chcąc wskazać, że pewien przedmiot lub zjawisko znajdują się w jakiejś relacji do innego przedmiotu, należy posłużyć się terminem porównawczym.

W fazie przednaukowej korzysta się z terminu „ciepło” w celu sklasyfikowania danego zjawiska, np. „*x* jest ciepłe”. To pojęcie odnosi się do przeżyć zmysłowych, czyli ma charakter jakościowy, a nie ilościowy. Na kolejnym etapie eksplikacji wskazuje się, że pewne zjawisko jest cieplejsze od innego zjawiska, czyli używa się odpowiedniego terminu porównawczego. Zdaniem Carnapa wspomniane etapy procedury eksplikacji należy uznać za przednaukowe (ang. *prescientific*) (Carnap 1950/1962, s. 12). W fazie naukowej mowa jest o pojęciach uchwytyjących ilościowe aspekty danego zjawiska.

Przykładem wykorzystania ilościowego terminu „temperatura” jest twierdzenie, że woda wrze w temperaturze 100 stopni Celsjusza. Zatem termin „temperatura”, rozumiany jako ilościowy, jest: bardziej ścisły (warunek 2), owocniejszy (3) i prostszy niż jego odpowiedniki z życia codziennego, takie jak „ciepły” i „cieplejszy”, choć raczej nie uznamy, że wszystkie te terminy mają wspólny zakres (1). Niemniej jednak za pomocą ilościowego terminu „temperatura” formułowane są empiryczne prawa naukowe.

Omówienie powyższych podanych przez Carnapa przykładów w odniesieniu do warunków (1)–(4) wskazuje, że nie zawsze przy zastosowaniu eksplikacji jesteśmy w stanie zachować wszystkie warunki adekwatnej eksplikacji w nauce. O ile nie ma wątpliwości odnośnie do *explicatum* „soli”, to jednak mogą takie powstać przy terminach „ryba” oraz „ciepło”.

²⁷ Jednak należy doprecyzować, że chodzi o sól kuchenną.

4. Metodologiczne problemy metody eksplikacji: potrzeba modyfikacji

Metoda eksplikacji zaproponowana przez Carnapa jest przedmiotem dyskusji²⁸. Najbardziej znaczącą jej krytykę przedstawił Peter F. Strawson w pracy *Carnap's Views on Constructed System versus Natural Languages in Analytic Philosophy* z tomu *The Philosophy of Rudolf Carnap* (1963). Strawson był przedstawicielem oksfordzkiej szkoły języka potocznego oraz zwolennikiem metafizyki deskryptywnej; interesował się użyciem wyrażen w języku potocznym. W swojej polemice krytykuje eksplikację zaproponowaną przez Carnapa za to, że przy jej użyciu skupiamy się głównie na formalnych systemach, kosztem rozumienia złożoności obecnej w języku potocznym. Według niego metoda eksplikacji ma zastosowanie w nauce, natomiast w filozofii ma swoje ograniczenia. Strawson podjął dyskusję na przykładzie wspomnianego terminu „ciepło”, wskazując, że po jego eksplikacji na ilościowy termin „temperatura”, „ciepło” traci walor filozoficzny (Strawson 1963, s. 505–506). Jak zauważa Strawson, po dokonaniu eksplikacji zmieniamy zupełnie wyjściowy temat lub problem:

[...] typowe filozoficzne problemy dotyczące pojęć używanych w dyskursie nienaukowym nie mogą być rozwiązane przez ustalenie zasad używania dokładnych i owocnych pojęć w naukach. Ostatnie działanie nie polega na rozwiązywaniu typowego problemu filozoficznego, ale na zmianie tematu (Strawson 1963, s. 505).

W kontekście tej krytyki warto odnieść się do interesującego artykułu Novaes oraz Recka *Carnapian Explication, Formalisms as Cognitive Tools, and the Paradox of Adequate Formalization* (2017), w którym autorzy zauważają, że pod przykrywką rozważań nad eksplikacją dyskutuje się kwestię zastosowań metod formalnych w nauce i filozofii. Strawson w swojej polemice zdaje się traktować *explicatum* w procedurze eksplikacji Carnapa w podobny sposób:

Metoda polega na konstruowaniu formalnego systemu, który ogólnie korzysta ze standardowego aparatu współczesnej logiki i w którym pojęcia stanowiące przedmiot systemu są wprowadzane za pomocą aksjomatów i definicji (Strawson 1963, s. 503).

Choć Novaes i Reck uznają formalizację za pomocą logiki za rdzeń eksplikacji, mający zapewnić jasność i ścisłość *explicatum*, podkreślają, że nie powinno to być traktowane jako wymóg konieczny. Przypominają także, że Carnap omawiał eksplikację w kontekście semantyki i filozofii w pracy *Znaczenie i konieczność* (zob. Novaes, Reck 2017, s. 200).

²⁸ Warto podkreślić, że w ostatnich latach eksplikacja Carnapa jest wnikliwie dyskutowana (por. Maher 2007; Justus 2012; Olsson 2015; Brun 2016; Pinder 2020).

Novaes i Reck również zaznaczają, że eksplikacja nie jest procesem binarnym. Nie chodzi o to, że pojęcie jest albo nieściśle i wieloznaczne, albo ściśle i jednoznaczne (Novaes, Reck 2017, s. 201). Warunek ściśłości należy traktować jako „stopniowalny”, a sama metoda ma charakter iteracyjny, co odpowiada przemianom zachodzącym w schematach pojęciowych w historii nauki oraz, jak zauważam, procesowi pracy filozofa w ramach inżynierii pojęciowej przedstawionemu przez Isaaca, Kocha i Nefdta (2022). Zgadza się to z powyższym omówieniem przykładów eksplikacji przedstawionych przez Carnapa – warunki od (1) do (4) nie powinny być odczytywane literalnie. W świetle tych uwag słuszenie byłoby uznać, że stanowią one jedynie pewne wytyczne, których należy przestrzegać, dążąc do zastąpienia jednego pojęcia innym pojęciem w celach naukowych.

Ważnym zagadnieniem poruszonym przez Novaes i Recka jest rozbieżność powstająca między warunkiem podobieństwa (1) a owocności (3) (Novaes, Reck 2017, s. 211–213)²⁹. Jeśli podobieństwo nie jest rozumiane jako „wspólny zakres”, ponieważ nie wymaga się, by zakres pojęć w eksplikacji całkowicie się pokrywał, a także jeśli podkreśla się, że *explicatum* jest bardziej ściśle niż *explicandum*, to według krytyków metody eksplikacji dochodzi do użycia zupełnie „nowego” pojęcia, które może nie nawiązywać do swojego „odpowiednika” w języku potocznym³⁰. Warunek podobieństwa jest tak samo kluczowy dla krytyki autorstwa Strawsona. Jak zauważa Strawson w polemice z Carnapem, *explicatum* i *explicandum* mają zupełnie inne cele: „[...] pojęcia używane w dyskursach nienaukowych nie mogą być dosłownie zastąpione przez pojęcia naukowe służące tym samym celom; [...] język nauki nie może w ten sposób zastąpić języka salonu, kuchni, sądów i powieści” (Strawson 1963, s. 504)³¹. Wobec tego podobieństwo nie może zostać zachowane.

Carnap natomiast, w odpowiedzi udzielonej na zarzut Strawsona w *P.F. Strawson on Linguistic Naturalism* (1963b), podkreślał bardziej praktyczną stronę eksplikacji. *Explicatum* ma służyć określonym celom oraz umożliwiać rozwiązywanie problemów spotykanych w nauce i filozofii (zob. Brun 2016, s. 1225)³². Dlatego też wybór odpowiedniego *explicatum* powinien być oce-

²⁹ W swoim artykule Novaes i Reck argumentują, że z podanych warunków (1)–(4) najważniejszy jest (3) – czyli owocność (Novaes, Reck 2017, s. 202).

³⁰ Ten tok myślenia może, w pewnym sensie, przypominać paradoks analizy (zob. Novaes, Reck 2016, s. 212). Innymi słowy, im pojęcie owocniejsze, tym bardziej odbiega od swojego odpowiednika w języku potocznym, a im bardziej podobne pojęcie, tym mniej jest ono owocne.

³¹ Carnap (1963b, s. 935) w polemice ze Strawsonem starał się wykazać, że tak nie jest. Chociażby we wskazanym przez autora przykładzie z terminami „ryba” i *piscis* jest mowa o tych samych celach, a nie różnych.

³² Georg Brun (2016, s. 1225) zauważa, że zaprezentowane przez Carnapa podejście w polemice ze Strawsonem zbliża go do rozumienia eksplikacji przez Quine’a w jego pracy *Słowo i przedmiot* (Quine 1960/1999). Warto podkreślić, że Quine w artykule *Dwa dogmaty empiryzmu* (1951/2000) odnosił się krytycznie do metody eksplikacji.

niany w kontekście konkretnego przypadku, przy uwzględnieniu jego spójności i ścisłości³³. Wobec tego można zaproponować pewną modyfikację zaproponowanej powyżej charakterystyki metody eksplikacji:

Eksplikacja_{defm}: jest to metoda, w ramach której zastępuje się pojęcie P_1 (*explicandum*) pojęciem P_2 (*explicatum*) dla praktycznych celów oraz gdzie P_2 wyróżnia się większą spójnością i ścisłością od P_1 . Wybór danego P_2 ma umożliwić rozwiązanie problemów spotykanych w nauce i filozofii.

Dyskusyjną kwestią jest, czy Carnap, pisząc bardziej o praktycznej stronie eksplikacji, chciał wyjaśnić swoje intencje dotyczące eksplikacji w *Logical Foundations of Probability*, czy też zmienił swoje stanowisko w kwestii eksplikacji. Jednakże taka wykładnia eksplikacji zdaje się zgodna z przedstawionymi interpretacjami „inżynierskimi” filozofii Carnapa. Jak wspomniano, zgodnie z myślą Carusa można uznać eksplikację za procedurę w pewnym sensie dialektyczną i pragmatyczną.

5. Program Carnapa a wybrane projekty w ramach inżynierii pojęciowej

W tym miejscu ponownie odniosę się do artykułu *The Gentle Strength of Tolerance: The Logical Syntax of Language and Carnap's Philosophical Programme*, w którym Creath wskazał cztery kluczowe punkty dla programu filozoficznego Carnapa (Reck 2009, s. 212). Odwołując się do opisanych przez niego punktów, nadam im kolejno następujące nazwy: I) metoda eksplikacji, II) podejście pragmatyczne, III) współpraca między filozofami a naukowcami oraz IV) obrona nauki. Oto wiążące się z nimi tezy:

- I) **Metoda eksplikacji:** wyjaśnianie tradycyjnych pojęć filozoficznych za pomocą eksplikacji przyczyni się do postępu w filozofii i nauce.
- II) **Podejście pragmatyczne:** w kontekście nauki opracowujemy lub wprowadzamy nowe pojęcia, które okazują się przydatne do rozwiązywania konkretnego problemu badawczego. Ich ostatecznym testem po-

³³ W taki sposób Brun (2016, s. 1225) odczytuje odpowiedź Carnapa na polemikę Strawsona, zgodnie z którą należy odejść od restrykcyjnego odczytania warunków adekwatnej eksplikacji na rzecz bardziej indywidualnej oceny *explicatum*. Zdaniem Bruna jedyne wymogi, jakie ma spełniać *explicatum*, to właśnie spójność i ścisłość, chociaż, jak zaznacza, Carnap bardziej kładł nacisk na klarowność i dążenie do rozwiązania problemu filozoficznego albo naukowego. Zaproponowana przeze mnie modyfikacja charakterystyki eksplikacji została sformułowana na bazie jego uwag.

winien być ich wkład w postęp nauki. Nie należy zakładać żadnych *a priori* ograniczeń w tego typu badaniach.

- III) **Współpraca:** filozofowie i naukowcy powinni współpracować ze sobą. Naukowcy również dążą do opracowywania pojęć dla nich użytecznych. Dlatego filozofowie i naukowcy powinni pracować razem nad wspólnymi problemami. W ostatnich latach zaowocowało to powstaniem takich subdyscyplin filozofii nauki, jak filozofia fizyki, filozofia biologii czy filozofia psychologii.
- IV) **Obrona nauki:** filozofia powinna bronić nauki i ją promować. Przykładami są: obrona zasady weryfikowalności, przyjęcie empiryzmu jako konwencji oraz przyjęcie zasady tolerancji.

Przedstawiony wyżej program, od punktu I) do punktu IV), można potraktować jako projekt w ramach współczesnej inżynierii pojęciowej. Porównam ten program z obecnie diskutowanymi projektami: amelioracyjnym Haslanger oraz abolicjonizmem Cappelena. W tym porównaniu skupię się przede wszystkim na metodzie I) z programu I)–IV), którą przedstawiłem w postaci **Eksplikacji**_{defm}.

Amelioratywny projekt Haslanger (2000, 2004) koncentruje się na rewizji pojęć i znaczeniu społecznym takich pojęć, jak „płeć” i „rasa”³⁴. Haslanger twierdzi, że wiele społecznych kategorii (ang. *social kinds*) taktujemy zazwyczaj jako rodzaje naturalne, a w rzeczywistości mają one podłoże społeczne i kulturowe. W artykule *Gender and Race. (What) Are They? (What) Do We Want Them to Be?* Haslanger proponuje następujące rozumienie pojęcia „kobieta”:

S jest kobietą ztw_{def} *S* jest systematycznie podporządkowywana w jakimś wymiarze (ekonomicznym, politycznym, prawnym, społecznym itp.) i *S* jest „naznaczona” jako cel tego traktowania przez obserwowane lub wyobrażone cechy ciała, które mają świadczyć o biologicznej żeńskiej roli w reprodukcji (Haslanger 2000, s. 39).

Haslanger dąży do przededefiniowania pojęcia „kobieta” w taki sposób, aby ujawnić i zakwestionować społeczne mechanizmy wykluczenia i dominacji. Zaproponowana przez nią powyższa definicja „kobiety” ma ukazać, że kobiety to osoby, które są pozycjonowane w hierarchii społecznej w taki sposób, że są podporządkowane mężczyznom.

Warto tu wspomnieć o artykule Novaes *Carnapian Explication and Ameliorative Analysis: A Systematic Comparison* (2020), w którym porównuje się między innymi filozoficzne motywacje Carnapa kryjące się za sformułowaniem metody eksplikacji z projektem amelioratywnym stworzonym przez Has-

³⁴ Zdaje się, że Haslanger po raz pierwszy użyła terminu „amelioratywny” w artykule z 2006 roku *What Good are Our Intuitions?* (zob. Novaes 2020, s. 1021).

langer³⁵. Zarówno dla Carnapa, jak i dla Haslanger kluczowe jest dążenie do ulepszenia i ścisłości pojęć (zob. Novaes 2020, s. 1025–1028), aczkolwiek Carnap dążył głównie do ścisłości pojęć dla celów poznawczych, natomiast Haslanger kieruje się potrzebą społecznej sprawiedliwości. Podczas gdy Carnap, jak twierdził Carus, uznać można za kontynuatora myśli oświeceniowej (zob. Novaes 2020, s. 1014–1021), Haslanger w swoim projekcie czerpie inspirację z teorii krytycznej oraz filozofii feministycznej (Novaes 2020, s. 1021–1025).

Niemniej jednak, moim zdaniem, zasadniczą różnicą między metodą **Eksplikacji**_{defm} z programu Carnapa (I–IV) a projektem amelioracyjnym Haslanger jest to, że w proponowanym modelu eksplikacji Carnapa chodzi o zastąpienie jednego pojęcia, odznaczającego się brakiem jasności, przez inne pojęcie, odznaczające się ścisłością, dla celów praktycznych. Natomiast w podejściu promowanym przez Haslanger mowa jest o przedefiniowaniu pojęcia w taki sposób, aby ukazać nierówności i niesprawiedliwość społeczną kryjące się za jego użyciem, zachowując przy tym jego jednostkę leksykalną, chociaż, jak zostało podkreślone, pomysły filozoficzne Carnapa mają także zastosowanie do rozważań nad rzeczywistością społeczną³⁶. Warto też zastanowić się nad tym, czy zastąpienie pojęcia „płeć biologiczna” pojęciem „gender” nie stanowi przykładu zastosowania metody eksplikacji opracowanej przez Carnapa w naukach społecznych³⁷.

Metoda eksplikacji z programu I–IV) wydaje się mieć również elementy wspólne ze stanowiskiem abolicjonizmu opracowanym przez Cappeleną w książce *The Concept of Democracy. An Essay on Conceptual Amelioration and Abandonment* (2023). Stanowisko abolicjonizmu można sprowadzić do prostego sloganu: „Jeśli terminy są wadliwe i możemy z łatwością użyć lepszych, to pozbadźmy się ich” (Cappelen 2023, s. 3). Zarówno w eksplikacji Carnapa, jak i w projekcie abolicjonistów mowa jest o zupełnie nowym pojęciu lub lepszej terminologii. Cappelen omawia stanowisko abolicjonizmu na przykładzie pojęcia „demokracja”. Zgodnie z tym podejściem w ramach inżynierii pojęciowej jeśli wspomniane pojęcie jest semantycznie, poznawczo i komunikacyjnie wadliwe oraz dysponujemy lepszym pojęciem, powinniśmy porzucić pojęcie gorsze na rzecz lepszego. Chociaż oba projekty zdają się zakładać

³⁵ Warto zauważyć, że Haslanger widzi podobieństwo swojego projektu z metodą eksplikacji. Podkreśla to w przypisie pierwszym w swoim artykule *What Are We Taking About? The Semantics and Politics of Social Kinds* (2005), chociaż odnosi się do tego, jak przedstawił tę metodę Quine w *Dwóch dogmatach empiryzmu*.

³⁶ Zob. wyżej część 2. Warto zaznaczyć, że Novaes (2020, 1019) uważa wprowadzenie terminu „intersekcjonalność” (ang. *intersectionality*) w naukach społecznych za przykład zastosowania eksplikacji Carnapa.

³⁷ Jest to jedynie sugestia, która wymaga dalszego przebadania. Wykracza to jednak poza ramy niniejszego artykułu.

wprowadzenie nowego pojęcia lub lepszej terminologii, to cel, który przyświecał Carnapowi, różni się od powodów przyjęcia abolicjonizmu. Carnap dążył do wyeliminowania niejasności, a nie do porzucenia pojęcia uznawanego za wadliwe w jakikolwiek sposób. Zastępowanie terminu „sól” wzorem chemicznym NaCl nie oznacza jeszcze porzucenia użycia w języku codziennym i przedteoretycznym terminu „sól”. Wobec tego uznać można, że rzucające się w oczy „podobieństwo” jest jedynie pozorne.

Podsumowanie

W niniejszym artykule omówiłem interpretacje przedstawiające Carnapa jako „inżyniera pojęciowego”. Odniosłem się do dwóch głównych interpretacji z literatury: Richarda Creatha i André Carusa. Zauważyłem też, że istnieje ciągłość w ujmowaniu przez Carnapa proponowanej przez niego metodologii. Kluczową rolę odgrywa w niej zasada tolerancji, która swój najdojrzalszy wyraz znalazła w metodzie eksplikacji. Jej procedurę można, według Carusa, uznać za dialektyczną i pragmatyczną, a jej zastosowanie wpisuje się w realizację programu oświecenia.

Opisałem również warunki adekwatnej eksplikacji zaproponowane przez Carnapa w *Logical Foundations of Probability* i zwróciłem uwagę na potrzebę ich modyfikacji. Następnie odniosłem się do wybranych projektów z inżynierii pojęciowej: do amelioracyjnego projektu Haslanger i do abolicjonizmu Cappelen. Na tej podstawie wskazałem punkty wspólne i różnice między programem Carnapa (I–IV) opartym na metodzie **Eksplikacji**_{defm} a tymi dwoma nowszymi projektami. Carnap i Haslanger mają wspólną motywację, którą stanowi dążenie do ulepszenia i precyzji pojęć, ale Carnap dąży do zastąpienia pojęć, natomiast Haslanger do ich rewizji. Również abolicjonizm i program Carnapa zdają się tylko na pierwszy rzut oka mieć wspólne elementy, jednak – zgodnie z abolicjonizmem – jeżeli pojęcia okazały się pod jakimś względem wadliwe, należy je odrzucić, zaś według Carnapa nie odrzucamy pojęć, lecz je zastępujemy.

Zaprezentowany program filozoficzny I)–IV), oparty na użyciu **Eksplikacji**_{defm}, zasługuje na uwagę i dalszy rozwój. Warto chociażby zastosować założenia tego programu w kontekście nauk społecznych.

Bibliografia

- Blackburn S. (1999/2002), *Myśl. Zaproszenie do filozofii*, przeł. J. Karłowski, Poznań: Rebis.
- Brożek A. (2020), *Analiza i konstrukcja. O metodach badania pojęć w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, Kraków: Copernicus Center Press.
- Brożek A. (2022), *Rekonstrukcja pojęć w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, „Roczniki Filozoficzne” 70 (2), s. 155–179.
- Brun G. (2016), *Explication as a Method of Conceptual Re-engineering*, „Erkenntnis” 81 (6), s. 1211–1241.
- Burgess A., Cappelen H., Plunkett D. (red.) (2020), *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*, Oxford: Oxford University Press.
- Burgess A., Plunkett D. (2013a), *Conceptual Ethics I*, „Philosophy Compass” 8 (12), s. 1091–1101.
- Burgess A., Plunkett D. (2013b), *Conceptual Ethics II*, „Philosophy Compass” 8 (12), s. 1102–1110.
- Cappelen H. (2018), *Fixing Language: An Essay on Conceptual Engineering*, Oxford: Oxford University Press.
- Cappelen H. (2023), *The Concept of Democracy: An Essay on Conceptual Amelioration and Abandonment*, Oxford: Oxford University Press.
- Cappelen H., Plunkett D. (2020), *A Guided Tour Of Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*, w: A. Burgess, H. Cappelen, D. Plunkett (red.), *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*, Oxford: Oxford University Press, s. 1–26.
- Carnap R. (1928/2011), *Logiczna struktura świata*, przeł. P. Kawalec, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Carnap R. (1934/1995), *Logiczna składnia języka*, przeł. B. Stanosz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Carnap R. (1945), *The Two Concepts of Probability: The Problem of Probability*, „Philosophy and Phenomenological Research” 5 (4), s. 513–532.
- Carnap R. (1947/2007), *Znaczenie i konieczność*, w: tenże, *Pisma semantyczne*, przeł. T. Ciecierski, M. Poręba, M. Sala, B. Stanosz, Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Carnap R. (1950/1962), *Logical Foundations of Probability*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Carnap R. (1950/2005), *Empiryzm, semantyka, ontologia*, przeł. A. Koterski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Carnap R. (1963a), *Philipp Frank and V. Brushlinsky on Positivism, Metaphysics, and Marxism*, w: P.A. Schilpp (red.), *The Philosophy of Rudolf Carnap*, Illinois: Open Court, s. 836–876.
- Carnap R. (1963b), *P.F. Strawson on Linguistic Naturalism*, w: P.A. Schilpp (red.), *The Philosophy of Rudolf Carnap*, Illinois: Open Court, s. 932–939.
- Carus A.W. (2007), *Carnap and Twentieth-Century Thought: Explication as Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Chalmers D. (2020), *What Is Conceptual Engineering and What Should It Be?*, „Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy”, s. 1–18.

- Chalmers D., Manley D., Wasserman R. (red.) (2009), *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*, Oxford: Oxford University Press.
- Cordes M, Siegwart G. (2018), *Explication*, w: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/explicat/#SH1b>
- Creath R. (2009), *The Gentle Strength of Tolerance: The Logical Syntax of Language and Carnap's Philosophical Programme*, w: P. Wagner (red.), *Carnap's Logical Syntax of Language*, History of Analytic Philosophy, London: Palgrave Macmillan.
- Creath R. (2023), *Logical Empiricism*, w: E.N. Zalta, U. Nodelman (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Winter Edition, <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/logical-empiricism/>
- Creath R. (red.) (1991), *Dear Carnap, Dear Van: The Quine-Carnap Correspondence and Related Work*, Los Angeles: University of California Press.
- Floridi L. (2011), *A Defence of Constructionism: Philosophy as Conceptual Engineering*, „Metaphilosophy” 42 (3), s. 282–304.
- Frege G. (1879/1967), *Begriffsschrift: Eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens*, w: J. van Heijenoort (red.), *From Frege to Gödel: A Source Book in Mathematical Logic (1879–1931)*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- French C.F. (2015), *Rudolf Carnap: Philosophy of Science as Engineering Explications*, w: U. Mäki, S. Ruphy, G. Schurz, I. Votsis (red.), *Recent Developments in the Philosophy of Science*, European Philosophy of Science Association, Conference 2013, Helsinki, Cham: Springer, s. 293–303.
- Friedman M. (1999), *Reconsidering Logical Positivism*, New York: Cambridge University Press.
- Gatley J., Norefalk C. (red.) (2024), *Conceptual Engineering in Education Philosophical Analysis for Educational Problems*, Brill: Padeborn.
- Haddock G.E.R. (2008), *The Young Carnap's Unknown Master. Husserl's Influence on „Der Raum” and „Der Logische Aufbau der Welt”*, New York: Routledge.
- Haslanger S. (2000), *Gender and Race: (What) Are They? (What) Do We Want Them to Be?*, „Noûs” 34 (1), s. 31–55.
- Haslanger S. (2004), *Future Genders? Future Races?*, „Philosophic Exchange” 34 (1), s. 1–24.
- Haslanger S. (2005), *What are we Talking About? The Semantics and Politics of Social Kinds*, „Hypatia” 20 (4), s. 10–26.
- Haslanger S. (2006), *What Good are Our Intuitions?*, „The Aristotelian Society”, Supplementary Volume 80, s. 89–118.
- Horowitz T. (1985), *A Priori Truth*, „The Journal of Philosophy” 82 (5), s. 3–14.
- Isaac M.G., Koch S., Nefdt R. (2022), *Conceptual Engineering: A Road Map to Practice*, „Philosophy Compass” 17 (10), s. 1–15.
- Jeffrey R. (1992), *Probability and the Art of Judgment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Justus J. (2012), *Carnap on Concept Determination: Methodology for Philosophy of Science*, „European Journal for Philosophy of Science” 2, s. 161–179.
- Khoo J., Sterken R.K. (red.) (2021), *The Routledge Handbook of Social and Political Philosophy of Language*, New York: Routledge.

- Kosecki A. (2017), *O poglądach Carnapa, Ajdukiewicza i Quine’a na ontologię*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 1 (101), s. 69–85.
- Kosecki A. (2018), *Między naturalizmem a deflacionizmem ontologicznym. O poglądach Willarda Van Ormana Quine’a na analizę i ontologię*, „Studia Philosophica Wratislaviensia” 13 (1), s. 7–19.
- Kosecki A. (2021), *O „przekładzie” z trybu materialnego na tryb formalny w filozofii Rudolfa Carnapa. Próba polemiki z interpretacją André W. Carusa*, „Ruch Filozoficzny” LXXVII (1), s. 25–40.
- Kosecki A. (2022), *Inżynieria pojęciowa a metoda eksplikacji*, „Roczniki Filozoficzne” 70 (3), s. 251–272.
- Koterski A. (red.) (2010), *Naukowa koncepcja świata: Koło Wiedeńskie*, Gdańsk: Słowo/obraz Terytoria.
- Maher P. (2007), *Explication Defended*, „Studia Logica” 86, s. 331–341.
- Menger K. (1943), *What is Dimension?*, „The American Mathematical Monthly” 50, s. 2–7.
- Mikkola M. (2021), *Social Ontology*, w: J. Khoo, R.K. Sterken (red.), *The Routledge Handbook of Social and Political Philosophy of Language*, New York: Routledge, s. 31–40.
- Mourelatos A.P.D. (1979), *Some Alternatives in Interpreting Parmenides*, „The Monist” 62 (1), s. 3–14.
- Novaes C.D. (2020), *Carnapian Explication and Ameliorative Analysis: A Systematic Comparison*, „Synthese” 197 (3), s. 1011–1034.
- Novaes C.D., Reck E.H. (2017), *Carnapian Explication, Formalisms as Cognitive Tools, and the Paradox of Adequate Formalization*, „Synthese” 194 (1), s. 195–215.
- Olsson E.J. (2015), *Gettem and the Method of Explication: A 60 Year Old Solution to a 50-Year-Old Problem*, „Philosophical Studies” 172 (1), s. 57–72.
- Pearson J. (2017), *Carnap, Explication, and Social History*, „Social Theory and Practice” 43, s. 741–774.
- Pinder M. (2020), *On Strawson’s Critique of Explication as a Method in Philosophy*, „Synthese” 197 (3), s. 955–981.
- Price H. (2007), *Quining Naturalism*, „The Journal of Philosophy” 104 (8), s. 375–402.
- Queloz M. (2021), *The Practical Origins of Ideas: Genealogy as Conceptual Reverse-Engineering*, Oxford: Oxford University Press.
- Quine W.V. (1951/2000), *Dwa dogmaty empiryzmu*, przeł. B. Stanosz, w: W.V. Quine, *Z punktu widzenia logiki*, Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Quine W.V. (1960/1999), *Słowo i przedmiot*, przeł. C. Cieśliński, Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Reck E.H. (2024), *Carnapian Explication: Origins and Shifting Goals*, w: A. Richardson, A.T. Tuboly (red.), *Interpreting Carnap: Critical Essays*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 127–150.
- Reck E.H. (red.) (2013), *The Historical Turn in Analytic Philosophy*, New York: Palgrave-Macmillan.
- Richardson A. (2009), *Review of A.W. Carus, „Carnap and Twentieth-Century Thought: Explication as Enlightenment”*, „Notre Dame Philosophical Reviews” 6.

- Richardson A. (2013), *Taking the Measure of Carnap's Philosophical Engineering*, w: E.H. Reck (red.), *The Historical Turn in Analytic Philosophy*, London: Palgrave Macmillan, s. 60–77.
- Richardson A., Tuboly A.T. (red.) (2024), *Interpreting Carnap: Critical Essays*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosen G. (2014), *Quine and the Revival of Metaphysics*, w: G. Harman, E. Lepore (red.), *Companion to Quine*, Chichester: Wiley-Blackwell, s. 552–570.
- Schilpp P.A. (red.) (1963), *The Philosophy of Rudolf Carnap*, Illinois: Open Court.
- Stebbing L.S. (1939), *Thinking to Some Purpose*, Harmondsworth, Middlesex, UK: Penguin.
- Stebbing L.S. (1941), *Ideals and Illusions*, London: Watts and Co.
- Stein H. (1992), *Was Carnap Entirely Wrong, After All?*, „Synthese” 93 (1–2), s. 275–295.
- Strawson P.F. (1963), *Carnap's Views on Constructed Systems versus Natural Languages in Analytic Philosophy*, w: P.A. Schilpp (red.), *The Philosophy of Rudolf Carnap*, Illinois: Open Court, s. 502–518.
- Tarski A. (1933/1995), *Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*, w: tenże, *Pisma logiczno-filozoficzne*, t. 1: *Prawda*, red. J. Zygmunt, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 13–172,
- Thomasson A. (2015), *Ontology Made Easy*, Oxford: Oxford University Press.
- Thomasson A. (2020), *A Pragmatic Method for Normative Conceptual Work*, w: A. Burgess, H. Cappelen, D. Plunkett (red.), *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*, Oxford: Oxford University Press, s. 435–458.
- Wagner P. (2012), *Carnap's Ideal of Explication and Naturalism*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wittgenstein L. (1921/1997), *Tractatus logico-philosophicus*, przeł. B. Wolniewicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

A r t u r K o s e c k i

On Rudolf Carnap's 'Engineering' Approach to Philosophy: The Method of Explication

Keywords: *abolitionism, amelioration, R. Carnap, conceptual engineering, explication*

In recent years, discussions of so-called 'conceptual engineering' have gained popularity in philosophy of language and philosophical methodology. It is noteworthy that this term is also popular among scholars of Rudolf Carnap's philosophy. The aim of this article is to discuss interpretations that present Carnap as a conceptual engineer, analyze his method of explication, and present Carnap's philosophical program. This program is then compared with selected projects discussed within conceptual

engineering, specifically Sally Haslanger’s ameliorative approach and Herman Cappelen’s abolitionism.